

res, at forfatterens formål med at skrive sin beretning ikke var identisk med udgivernes med at trykke den. Peter S. Petersen skrev sit 641 sider lange engelsksprogede manuskript i hånden for et amerikansk publikum. Hovedmålgruppen var hans egne børn, som han dedikerede værket til, og som han ikke mindst valgte at give en meget udførlig beretning om livet som cowboy, fordi de »alle på nær én har tilbragt hele deres liv i byen« (s. 163). Mod afslutningen af beretningen vedgik Peter S. Petersen dog, at en lidt bredere læserkreds også kunne komme i betragtning: »Mine optegnelser er ikke kun personlige oplevelser, men også, hvad mine venner kom ud for, og ikke mindst, tror jeg, historisk interessante, måske ikke for alle, men for nogle« (s. 217).

Udgiverne har derimod haft et dansk publikum for øje, og de har først og fremmest været interesserede i at bevare beretningen om Dannebrog, mens der især er blevet skåret i flere af de socialhistorisk interessante afsnit, der handler om Peter S. Petersens tid som jernbanearbejder, cowboy osv. i Wyoming; ifølge udgiverne er henvend en tredjedel af manuskriptet blevet skåret bort (jf. s. 11). Det er prisværdigt, at de undervejs har oplyst, når de har bortredigeret

store partier. Der er imidlertid tilsyneladende også røget mindre stykker af hen ad vejen, hvilket man kan forvise sig om ved at sammenligne fotografiet af en side fra originalmanuskriptet med oversættelsen heraf (s. 10 og 32): En ganske vist uvæsentlig detalje om, at Petersen ville hemmeligholde en oplysning for en kammerat, er her gledet ud. Det virker også noget foruroligende, at udgivernes oversættelse af netop denne side er ganske forskellig i ordvalg fra Karsten Kjer Michaelsens oversættelse af samme side i bogen *Danskerne på prærien* (s. 37-38)! Det må dog nok også erkendes, at det har været en utaknemlig opgave at redigere Peter S. Petersens håndskrevne værk, dels på grund af hans hang til overflødig lange og detaljerede beskrivelser, dels på grund af hans uvane med ikke at sætte ret mange punktummer. Derimod bør udgiverne kritiseres for ikke at have læst tilstrækkelig korrektur på deres oversættelse. Jeg fandt henvend 200 tryk- og stavfejl i bogen!

Disse betæneligheder til trods er den danske litteratur om udvandringen til Amerika dog alt i alt blevet beriget med udgivelsen af dette i øvrigt pænt illustrerede værk.

Jørn Brøndal

KULTURHISTORIE

Axel Bolvig: *Kalkmalerier i Danmark*. (Sesam, 1999). 238 s., 249 kr.

Efter at skrevet blandt andet tre større bøger om dansk kirkebyggeri og -kunst (*Kirkekunstens storhedstid*, *Bondens billeder* og *Reformationens rindalister*) har Bolvig nu udgivet en gennemgang af 41 middelalderlige og tidligt-efterre-

formatoriske kalkmaleriudsmykninger. Ifølge forordet vil den, »hvis *Kalkmalerier i Danmark* finder sin læserskare«, måske blive fulgt op af flere lignende.

Værket er vistnok især tænkt til brug i de kirker, hvis billedprogrammer præsenteres, eller eventuelt i forbindelse med den billeddatabase, som Axel Bolvig er primus motor bag, og som ligger

åben for alle med internet-adgang. Hvert afsnit er forsynet med typisk kun ét eller to detailbilleder af de billedprogrammer, der gennemgås, så uden adgang til andet relevant billedmateriale vil de fleste læsere nok finde de mange analyser og ikonografiske gennemgange mindre interessante.

I indledningen præsenterer Bolvig nogle forskellige historiske forhold af relevans for en forståelse af de middelalderlige billeder, ligesom han præsenterer nogle af de mere personlige synspunkter, han også tidligere har redegjort for, blandt andet de meget forskellige betingelser, som henholdsvis romanske og gotiske kalkmaleriudsmykninger er blevet til under. Det er således et hovedsynspunkt, at de romanske udsmykninger er skabt i en meget elitær sammenhæng, medens de gotiske har en langt mere folkelig karakter og funktion. Alle med interesse for og viden om vore middelalderlige kirker kan tilslutte sig dette synspunkt; men når det strammes til, at »kun et lille udvalg af sognets beboere, nemlig de frie jordbesiddere ... har set og oplevet de romanske malerier, der således har fungeret inden for elitens snævre kreds«, må man have sin store tvivl. Synspunktet baseres nemlig på en antagelse af, at antallet af siddepladser («murede vægbænke langs nord- og sydvæggen») viser, hvor mange eller rettere hvor få mennesker kirkerne kunne rumme. Der er imidlertid intet til hinder for den efter min mening langt mere sandsynlige antagelse, at de fleste har stået op under messerne. Selv ret længe efter reformationens indførelse var der mange steder, hvor i det mindste dele af menighederne stod op. Se f.eks. predellamaleriet på altertavlen i Tinglev fra sidste fjerdedel af 1500-tallet: Her sidder kvinderne på bænke, medens mændene står i deres »standelser«.

Indledningen rummer i øvrigt interessante iagttagelser om visse motivers ud-

vikling og udbredelse tidligt og geografisk; men nogle af de stilmæssige beskrivelser kan virke for generaliserende: »De romanske kalkmalerier er i deres udtryk fornemme og stive, der er næsten ingen bevægelse i figurene«. Det gælder i nogle tilfælde, men rammer ved siden af i andre, f.eks. kampscenerne i Ål og Hornslet, hvor der i allerhøjeste grad er både bevægelse og dramatik.

Det er selvfølgelig i orden, at en bog, der henvender sig til en bred læserskare, ikke fyldes med henvisninger og noter. Alligevel ville det indimellem have været rart med belæg for oplysninger som: »de øverste kirkelige instanser forsøgte at forbyde fremstillinger af Maria, hvor hun viser sit blottede bryst for at mildne sin søn på Dømedag. For mange mænd fik for frække fantasier ved synet af hende«. Har vi konkrete eksempler på en sådan kirkelig indgriben i dansk middelalder?

Billedbeskrivelserne er gode og interessante, men i det store og hele ret tør læsning, medmindre man kender de pågældende kalkmalerier eller har dem for øje. Når Bolvig slipper de traditionelle og kendte tolkninger og tilføjer egne synspunkter og forslag, får man ofte lyst til at diskutere med ham. Det er selvfølgelig godt, for hvordan kommer vi ellers videre?

Lad mig give nogle eksempler på sådanne i høj grad diskutabile tolkningsforslag: I Gerlev kirkes sjælevejnings-scene lægger en dalmatika-klædt mand sin højre hånd på den side af vægten, hvor den døde sjæl knæler i skålen. Denne stående person tolker Bolvig sådan, at »Morten Maler ... Lader den døde selv afgøre sin skæbne«. En sådan tolkning forekommer mig fuldkommen umulig. Det lille menneske i vægtskålen retter tydeligvis sin bøn mod den stående, der er en hellig person (formentlig Sankt Laurentius, om end sikre attributter savnes), hvis forbøn er stærk.

I de romanske kalkmalerier i Råsted bærer ærkeenglen Mikael sværd i sin kamp mod dragen. Bolvig skriver: »Han benytter et sværd, som i 1100-tallet var de frie jordbesidderes kampvåben. Fra 1300-tallet at regne benytter Michael en lanse til at bekæmpe dragen med. Det falder sammen med, at stormændene ikke mere i væsentligt omfang deltog i regulær krig, men derimod i ridderturneringer, hvor lanser var yndet våben«. Der er bare det ved det, at man faktisk uden de store problemer også kan finde romanske fremstillinger, hvor Mikael's våben er lanser, f.eks. det berømte relief på Øster Starup kirke.

I gennemgangen af de efterreformatoriske billeder i Sulsted er Bolvig inde på, at der er »et renlivet katolsk motiv, Maria i solgissel«, og at det sikkert viser, »hvor svært det var med et slag at gennemføre en protestantisk tankegang eller billedverden«. Ja, det tør siges, og dette forhold burde understreges yderligere. Maria i solgissel indgår som hovedmotiv i hele udsmykningen sammen med nådestolen, altså i en udpræget og traditionsrig senmiddelalderlig konstellation. I koret står de tolv apostle med skriftbånd, hvori hele trosbekendelsen står skrevet på latin, »selv om det 1540 blev forordnet, at den skulle forkyndes på dansk«, som Bolvig skriver. Der står således ikke »den hellige almindelige kirke«, men »sanctam ecclesiam catholicam«, hvilket måske kan minde os om, at »katolsk« og »papistisk« ikke nødvendigvis er det samme i en reformationssammenhæng. Jeg synes endvidere, at Bolvig burde have fortalt sine læsere, at også tårnfaget har været bemalet, og at vi af bevarede kopier i akvarel fra 1878 kan se, at det drejede sig om et udvalg af helgener, blandt andet Margaretha og Katharina.

Mange lignende indvendinger kunne anføres, men det skal ikke skygges for, at bogen er relevant, og at den bør få et

stort publikum. Forhåbentlig vil den også afstedkomme konstruktive diskussioner imellem fagfolk.

Hans Jørgen Frederiksen

Lars Bisgaard m.fl. (red.): *Billeder i middelalderen. Kalkmalerier og altertavler*. (Odense Universitetsforlag, 1999). 241 s., 250 kr.

Syv foredrag, der blev holdt på symposiet »Senmiddelalderlige billedprogrammer« på Odense Universitet i 1996, foreligger her i bearbejdet og for norges vedkommende udvidet form. I nogle af bidragene formidles ny erkendelse; men det mest interessante ved publikationen er, at den fremlægger en række forskellige indfaldsvinkler og holdninger til det at studere den danske middelalderkunst.

Ulla Haastrup skriver om »Altertavler og kalkmalerier 1475-1525: Eksempler på samspil«. Der er skrevet meget om kalkmalerier og en del om altertavler, men kun sjældent ses de under ét. Det er imidlertid, hvad Ulla Haastrup gør. Hun omtaler eksempler på samspil som i Sanderum ved Odense, medens f.eks. Løjt i Sønderjylland optræder som eksempel på »manglende samspil«. Det er indlysende, at det forskningsfelt, som forfatteren hermed peger på og åbner for, er interessant, og man kan kun håbe, at flere vil tage tråden op.

Sissel F. Plathe redegør for ikonografien på altertavlen og korstolene i den tidligere franciskanerklosterkirke i Horsens. Begge dele formodes at stamme fra tiden umiddelbart efter en omfattende brand i 1497.

Lena Liepes artikel hedder: »'Veni de Libano, veni coronaberis'«. Bildprogrammen i de ældste skånske altarskåpen«. Det drejer sig om altertavlerne fra Lunds domkirke (1398), Ystads franciskanerklosterkirke (1390'erne) og S. Mariakirken i Ystad (o. 1400), der